

United States Holocaust Memorial Museum
Oral History Interview
Slovak Witnesses Documentation Project

United States Holocaust Memorial Museum

Rozhovor s Alžbetou Vargovou

RG-50.688.0025.01.03

Dobrý deň prajem.

Dobrý deň.

Ako sa voláte?

Ja sa volám Alžbeta Vargová.

Kedy ste sa narodili?

Štvrtého ôsmy tisícdeväťstodvadsaťdeväť.

Kde ste sa narodili?

V Seredi.

Ďakujem veľmi pekne. Pani Vargová, vy si iste spomínate, že pred pár týždňami sme sa spolu rozprávali, sme vás navštívili a vy ste nám počas toho rozhovoru porozprávali vaše spomienky na obdobie Slovenského štátu a Druhej svetovej vojny.

Áno.

My sme dnes za vami prišli opäť, aby sme si tieto vaše spomienky nahrali na videozáznam. Chcem sa vás opýtať na úvod, ešte začať takou otázkou – pred vznikom Slovenského štátu, žili v Seredi židia?

Áno.

Ako si vy spomínate na toto obdobie? Koho si z tých časov pamätáte?

Ja si pamätám veľmi veľa tých židov, lebo oni mali väčšinou oni tu obchody. Čo... nejaký Reis mal obchod potravinami, potom Duhm, Drevonu... Gluck, to bol veľkostatkár. Moc tu bolo... Krakauer, ten mal s týmto... so sklenárstvom... Pekárstvo, to všetko mali väčšinou oni na tej hlavnej ulici, oni mali obchody. Na hlavnej ulici, ak je most terajší, tak tam bol veľká, veľká Drevona. A potom ešte na Váhu, zase tam bol mlyn, ale parný mlyn. Tam bol, Kvitner sa volal ten človek, tá stavba tam stále ešte stojí. Takže väčšinou mali oni tieto obchody, kde sme chodili. Čo mali aj naši ľudia, katolíci, tí mali všetko drahšie, tak za to sme my chodili do židovských obchodov, že oni mali lacnejšie veci.

Hm. Takže to sú také tie hlavné mená, na ktoré si spomínate?

Áno.

Z toho obdobia...

No pamätám si veľa, pamätám si aj tých kamarátov našich, Weinbergerových troch chlapcov, žiaľ Bohu sa z nich nikto nevrátil. S tými sme sa hrávali u nás na cintoríne. No ale žiaľbohu nikto ani sa

neozval ani... My sme sa pýtali tých, čo k nám chodili zo zahraničia na cintorín. A sme sa pýtali na ne, nikto nevedel o nich vôbec nič. Nič...

Mali ste nejaké kamarátky židovky?

Áno, ja som mala... my sme mali velice moc kamarátok, väčšinou chlapcov sme mali.

Hm.

No a čo... čo mal ten pán Lebovič, ten mal štyri dievčatká, tak tie chodili na cintorín, jedine tí chodili. A väčšinou chodili chlapci, Weinbergerovi, Gluckovi... no a potom Duhmve dievčence, takže my sme sa kamarátili väčšinou so židovskými deťmi. Za to sa nám potom aj naši posmievali, že sme židia. No ale nám to nič nevadilo, pretože náš otec nás na to pripravil, od malička: „Nič si z toho nerobte, nám dávajú chleba, tak my tu musíme bývať aj bývame...“ aj zadarmo sme tu bývali, nič sme neplatili, otec sa len staral o ten cintor (cintorín), no takže, my sme tam boli spokojní. Až žiaľbohu, až tisícdeväťstoštyri... tridsiatomdeviatom sa spravila tu Hlinková garda. A potom začalo to peklo. Začali prenasledovať židov a tým pádom aj nás.

Hm. Pán Lebovič bol kto?

No to bol ten rabín.

Tu seredský?

Tu seredský rabín, čo mal tie štyri dievčatká, Sariku... ja si tie... to boli také maličké, až do sedem rokov. Tak po roku boli. No žiaľbohu, vždycky sme sa na nich pýtali, kto došiel a nikto nám nevedel povedať. S tými sme sa velice dobre hrávali... naj... najlepšie hrávali, no aj s tými chlapcami... Weinbergerovými chlapcami.

Hm. Vy ste spomínali, že váš otec pracoval na cintoríne?

On bol správca cintorína, áno, ale pracoval aj v cukrovare, no ale udržiaval ten cintorín...

A...

Tam sa muselo kosiť, tam chodníčky boli ako park, s tými drobnými štrkami to bolo, bielymi a to sa muselo udržiavať pravidelne, každý rok sa to čistilo. Takže to bolo ako park.

To bol židovský cintorín?

Židovský cintor.

A... ale váš otecko bol katolík?

Katolík.

Ako sa dostal k takejto práci?

Ako, no tak môj dedko v cukrovare vozil riaditeľa, na koči, lebo vtedy ešte autá nemali a on bol žid. Donath a Kohn sa volali. No a ten môj dedečko... my sme bývali u jednej takej staršej ženy, strašne veľa sme platili, tak môj dedko to vybavil, že sme išli tam teda ako bývať a tak sme tam bývali zadarmo a udržiaval to za to otecko.

Hm. Takže vy ste bývali priamo na cintoríne?

Áno, priamo na cintoríne, áno. Bola tam izba, kuchyňa, no a potom dodatočne môj otecko pristavil špajzu.

Hm.

Takže... a nás bolo päť detí, no žiaľbohu museli sme sa všetci zmestiť.

Hm. A od ktorého roku zhruba ste boli na tom cintoríne?

Ja som mala tri roky, v tridsiatom druhom sme tam prišli, tisícdeväťstotridsaťdva. No... Práve vtedy robili múr, líčili to a opravovali...

Hm.

A ešte tak jeden ten murár ma vtedy plašil, že: „Malinká, nebudeš sa tu báť?“ Ja hovorím: „Nie, mŕtvi mi neublížia.“ Lebo to nás otec a mama už tak pripravovali, keď sme tam mali ísť bývať, aby sme sa nebáli, lebo viete, deti sú zlé, aj plašia aj čo, ale my sme sa nebáli.

Hm.

Sme si tam zvykli. Vonku sa mal človek čoho báť a nie vnútri v cintoríne, tí mŕtvi neublížia.

Spomenuli ste, že sa vám potom aj tak posmievali, že vy ste židia.

Áno, áno.

Kto sa vám posmieval?

No aj spolužiaci.

V škole?

V škole. Alebo aj tí z ulice, čo oproti tam cukrovaru, tam bývali tiež cukrovarkí pracovníci, tí mali hodne detí, tak na nás vykrikovali: „Židia, židia,“ no ale my sme si z toho nič nerobili. Môj brat starší o jeden a pol roka, ten sa občas aj pobil s nimi, no... ale otec povedal: „Nechajte to tak,“ hovorí: „Nech sa posmievajú, však ich to prejde.“

A v škole, keď sa vám posmievali...

Ja som sa...

Učítelia alebo učiteľky na to nejako zareagovali?

Áno, ja som sa... ja som mala veľmi dobré učiteľky a keď som sa posťažovala, tak pani učiteľka tú potrestala, do kúta musela ísť, ktorá sa mi posmievala, že som židovka. No...

A toto bolo ešte počas Československej republiky?

Áno, áno. Áno, áno.

Mali ste vtedy aj nejaké spolužiačky alebo spolužiakov židovských?

Nie, lebo oni mali zvlášť školu. Oni mali zvlášť školu a tam bol riaditeľom pán Rakovský, tej pani Rakovskej, čo mi teraz z toho Nemecka volala, on tam bol riaditeľom. Tá škola už žiaľbohu je zručená.

Takže vy ste chodili do katolíckej školy?

Do katolíckej, áno. Áno.

Vraveli ste, že po vzniku Hlinkovej gardy v roku tisícdeväťstotridsaťdeväť tu?

Vtedy začala Hlinková slovenská ľudová strana...

Slovenská ľudová strana.

A potom v štyridsiatom druhom Hlinková garda.

Hm.

A tam potom vstúpili tí seredskí gardisti a tí začali prakticky robiť židom zle. Oni prezrádzali Nemcom, ktorí sú židia a tak ich potom brali do lágra a z lágra už väčšinou do Poľska, do Osvienčima.

Hm. A vraveli ste teda, že aj vy ste mali nejaké problémy v tom období.

Áno, mali sme problémy, lebo oni keď... z toho lágra boli väčšinou postrieľaní, tou prirodzenou smrťou nebol ani jeden, že by bol zomrel, tak oni si najprv pochovávali. Prišli s nimi dvaja gardisti, dvaja Nemci a židia. Museli sami pochovávať. No stal sa prípad, že môj brat starší, čo mal vtedy šesťnásť rokov, on pomohol odtiaľ utiecť jednému židovi. On si išiel totiž do toho kočiara... kde bol ten kočiar, tam boli lopaty a on, že si ide zobrať, tak povedal tým Nemcom a tým gardistom. A môj brat bol na dvore a on ho poprosil, aby mu otvoril tú malú bránku, no a môj brat mu otvoril a pustil ho von. Jemu sa podarilo utiecť, no ale oni keď na to prišli gardisti, začali nám prehladávať celý dom, môjho brata, môjho otca vyzliekli do pásu, postavili tam, čo ešte tie stromy tam stoja a chceli ich zastreliť. Ale my sme strašne kričali, plakali, že my o ničom nevieme, tak potom ich teda nechali na pokoji. No a odvtedy potom pochovával môj otec s bratom.

Hm. Takže to bol žid z tábora, ktorý...?

Z tábora, ktorému sa podarilo ujsť. Po fronte nás navštívil a rozprával, že ako sa mu to podarilo. On preplával cez Váh a tak sa dostal do Žiaru nad Hronom k partizánom.

Aha. A váš brat ho poznal? Tohoto pána alebo...?

Nepoznal, lebo my sme ich nepoznali, to neboli seredskí.

Hm.

Neboli to zo Serede. On ho len poprosil, že či ho nepustí, lebo tá bránka bola zamknutá, no a brat mu odomkol a vypustil ho von. No a veľmi ďakoval, keď sa vrátil po fronte, teda že sa mu podarilo... v Amerike žil, no ale...

Spomínate si, ako sa volal?

Nepamätám si už, nepamätám, lebo on väčšinou... ja som už tam nebývala, keď som sa vydala, tak som sa odsťahovala, tak už potom len oteckovi a mamičke rozprával, že ako sa mu to podarilo utiecť.

A vy ste boli pri tom, keď ten váš brat mu tú bránku...?

My sme boli v kuchyni. My sme sa schovali do kuchyne, lebo on prosil, že mu dá aj peniaze, že mu pošle peniaze bratovi. No a brat bol taký šinter, on ho pustil. No a potom, ale on sa nikomu nepriznal, nikomu, ani otcovi, ani mame, ani nikomu, len mne povedal, že ho on pustil.

Hm. Takže vy ste to nevideli, len ten váš brat vám porozprával, ako...?

My sme ho videli cez dvere, ako deti, sestra a ja. Len my sme nesmeli povedať otcovi, sme sa báli, že nás budú trápiť, mučiť.

Hm.

Lebo viete, oni boli suroví. Ja s...

Hej.

Pardon. No a potom, keď už náš otecko pochovával, tak my sme museli do toho tábora nosiť ten papier na podpis.

Ešte sa chcem opýtať, že ako sa volal váš brat?

Štefan.

Štefan?

Štefan Bilka.

Bilka.

Žiaľbohu pred tromi rokmi zomrel.

A toto sa v ktorom roku stalo? Zhruba?

Asi v štyridsiatom treťom. Tak asi to bolo.

On bol v Seredi od ktorého roku?

Od tridsiateho deviateho.

Už v tridsať deviatom bol...?

No ako vznikla Hlinková slovenská ľudová strana.

Už tu bol...

A potom Hlinková garda, tí si ich potom zobrali pod patronát a tak zle im robili. Potom keď ich zháňali, Bože ako ich bili, na námestí, Bože, keby ste to boli videli, na námestí ich zohnali, bili ich s tými pelendrekmi. Oni s tými kuframi chudáci, s tými deťmi malými, to bolo strašné. My sme tak plakali, len potom nám otec zakázal, aby sme nechodili na to pozerat'. Lebo tam naši kamaráti boli. Oni keď prišli na cintorín, my sme ich brali ako seberovných.

A čo ste videli vtedy, to bol nejaký taký... zát'ah robili alebo...?

Áno.

Alebo čo, aká...?

Áno, oni ich postupne brali. Oni ich postupne brali, po dvadsať, po tridsať a tak. A tak, že oni nezobrali celú rodinu, oni zobrali trebárs otca, jedno dieťa. Lebo matku a jedno dieťa. A na druhý raz zas ďalších a tak.

Hm.

Oni ich tak rozpárali.

A koho konkrétne vy si spomínate, koho vy ste videli, že by takto zobrali?

No pamätám sa aj na tých Weinbergerových chlapcov, našich kamarátov, troch... aj tých, aj jeho dedka aj babku. Mamu, otca vtedy nebrali, len dedka a babku.

Hm.

No a čo sme sa potom dozvedeli, že mama s otcom... sa im podarilo ujsť a že niekde tu v Seredi mali byť schovaní. Ale nevieme kde, to sme sa nedozvedeli.

Hm. To ste sa dozvedeli vtedy, v tom období, že sa skrývali?

Oni ich hľadali, lebo gardisti ich hľadali.

Aha.

No a keď tento... čo som spomínala, ten pán Lebovič prišiel k nám, jemu niekto dal avízo, že ich budú na druhý deň brať. No ale, zobrali ich. Na druhý deň ich zobrali aj s tými detičkami, ale už otec nás nechcel pustiť, aby sme sa išli na to pozeráť, lebo oni ich aj bili. S tými pelendrekmi ich bili. Ktorý nevládal, tak kopali do nich... A tam, čo bol ten riaditeľ, no majiteľ bol, to sme hovorili kostiareň sa to volala, taký starý človek, som vám to spomínala. Keď ho boli brať, my sme ako deti stáli na tej teši sa to volalo, násyp sa to teraz hovorí, a jeho prišli brať gardisti do nákladného auta aj s rodinou. On bol majiteľ tej fabriky.

Hm. To bola aká fabrika?

To sa vyrábalo... umelé hnojivo sa tam vyrábalo. No, a oni vám ho chytili, on už nevládal, za nohy, za ruky a hodili ho do toho auta. Oni ho tam, keby boli posadili alebo poslali, oni ho tam hodili, ako vrece. A my sme sa pozerali z toho násypu na to. To bol strašný pohľad. A tá dcéra prosila, prosila, aby teda s ním zachádzali lepšie, že však on je teda chorý – nedbali nič. Gardisti. A potom na ten ich byt sa ten gardista nast'ahoval s ôsmymi deťmi, nejaký pán Hrušovský.

Hm. Ten ktorý tam bol medzi nimi?

Áno.

Čo ho zobrali?

Čo ho zobrali.

Ako sa volal ten pán, ten majiteľ tej továrne?

Weis.

Pán Weis, takže jeho zobrali, on bol taký starší už...

Starší človek, nuž okolo sedemdesiatky mohol mať.

A kto tam ešte bol?

Bola tam dcéra s matkou. Ale tá matka bola taká čiperná, aj tá dcérka, však tá bola mladá, mala len dvadsať rokov. A tá prosila, aby s tým otcom lepšie zachádzali, nedbali.

Hm. A bol tam ešte niekto z tej rodiny?

Nie, len ich troch.

Hm.

Ich troch.

A kto tam presne bol, akí gardisti, koľko ich tam bolo?

Seredskí dvaja.

Takže jeden bol ten Hrušovský?

Hrušovský a Bosý.

Hm. Boli tam aj nejakí ďalší vojaci s nimi?

Nie, neboli, len... voľakto bol ako šofér, ale kto bol tam v tom nákladnom aute, to bolo také ako by som povedala vojenské, so zelenou tou plachtou.

Hm.

Takže neviem, kto bol šofér, to neviem, či bol gardista šofér alebo Nemeč, neviem.

Hm. Boli ešte nejakí iní ľudia v tom aute?

Nie, len ich prišli zobrať.

A toto bolo v ten istý deň, ako čo ste hovorili, že na to námestie ich...?

Nie, týchto samostatne brali.

A bolo to predtým alebo potom?

Potom. Oni to tak robili viete, že tých by som povedala, tých chudobnejších brali skoršie, a tých podnikateľov, čo boli obchodníci a tak podobne, tých brali neskoršie, postupne.

Hm. A ako asi neskôr zhruba?

No tak...

Odhadom?

Po týždni, po dvoch týždňoch... Jedného za druhým ich brali.

Toto o ktorom roku hovoríme?

Štyridsaťtri, štyridsaťštyri, tak.

A tá situácia, ktorú ste videli vy na tom námestí... koľko tam bolo asi ľudí?

Tak asi päťdesiat ich bolo, určite, aj s deťmi. S kuframi... kopali do tých kufrov, niektorí tam tie kufre aj nechali, čo ich odháňali od tých kufrov. Keď odišli, tak gardistické deti si tie kufre pobrali.

Takže boli tam potom s nimi tí gardisti, tí istí, ako ste videli tam pri tom...?

To ich tu bolo strašne veľa tých gardistov, viete, ich bolo strašne veľa v Seredi, lebo sa chceli obohatiť na úkor týchto, čo ich zobrali, tých židov, tak potom oni sa nesťahovali do ich domov, do ich bytov, pobrali im ich veci, a tak. Obohatili sa skrátka.

Hm. Strašne veľa, to je koľko asi?

No... čo by som vám povedala, všetci potom mali obchody, sa zabezpečili, pobrali židovské obchody, alebo si kúpili obchody, na veľkej nohe žili.

Hm.

Za židovské peniaze.

A v tej situácii, keď ste videli, že tam bolo zhruba päťdesiat tých židov na tom námestí, tam boli aj starí ľudia...?

Áno.

Aj mladí?

Aj deti.

Deti, muži, ženy?

Áno, všetko. Lenže oni to tak robili, ako som hovorila, že oni nezobrali celú rodinu, oni rozpárali rodinu, oni zobrali matku, jedno dieťa, alebo otca, jedno dieťa, alebo otca samého, alebo matku samú a tak. A to kričali, kričali tie deti, Bože, keby ste to boli počuli... Strašné, už potom sme nesmeli chodiť, lebo otec nám to zakázal, lebo sme doma plakali, že sme to videli, ako nám brali kamarátov našich.

Tak si aj spomínate na nejaké konkrétne mená, koho ste tam videli medzi nimi?

No videli sme týchto Weinbergerových troch chlapcov.

Aha.

Tých sme videli. No a ten rabín, to sme ani nevideli, kedy ho zobrali, on večer bol u nás, povedali, že na druhý deň ho zoberú. A s tými sme sa ani nerozlúčili, lebo nevedeli sme, kedy ich zobrali.

Hm. A on odkiaľ vedel, že ich budú brať?

Nevieme, sám on povedal, že má avízo, že ho na druhý deň dôjdu zobrat'. Chcel si u nás nejaké veci nechať...

Aha.

Ale môj otec sa to bál... dve debni alebo tri debni, môj otec sa to bál, že aby na to Nemci neprišli, že by nás vystrieľali, to aj tak my sme boli v oku všetkým gardistom seredským, takže bál sa to zobrat', tak žiaľbohu nezobral... Ale však on sa nevrátili, nikto z nich sa nevrátil po fronte. Čo sme sa informovali na nich, čo prišli zo zahraničia židia na cintorín, nikto nevedel o tých. Ani o Lebovičových deťoch. A to boli malé deti, no. Lenže, zrejme v Osvienčime zahynuli. Lebo väčšinou tam ich vozili.

Vy ste boli pri tom rozhovore pána Leiboviča s vaším oteckom?

Áno, áno, áno. Áno. On len chcel, lebo tam u nás, ak by ste tam išli, tak tam bola hora, len tam bol dvanásť... ten rebrík bol dosť vysoký, asi dvanásť to bol, my sme dvanásť tomu... a tam boli truhly... ale tam boli truhly pripravené cínové, plechové, že keby niekde inde zomrel nejaký žid a chcel by byť v Seredi pochovaný, tak oni prišli pre tú truhlu. A v tej truhle ho prevádzali sem. No a tam boli tie truhly a pán Leibovič prosil môjho otca, či by aj tie deti tam neschoval. No kde, štyri malé detičky, tam. Všetky my sme boli strašne trnóm v oku všetkým gardistom seredským.

Hm.

To otec... nás bolo päť detí, otec si to nemohol dovoliť, bál sa o nás.

Čo ste teraz spomínali, že ste sa išli pozrieť lebo teda boli ste svedkyňou tej situácie na tom námestí – vraveli ste, že boli tam teda aj násilnosti, veľa ľudí, aj ste vraveli, že veľa gardistov s nimi.

No samí gardisti a Nemci.

A nemeckí vojaci v uniformách?

Áno, áno, áno.

A koľko tam asi bolo týchto stráží? Gardistov a...?

No tak gardistov tam bolo aj desať, dvanásť, ako kedy. Nemcov menej, tak štyria, piati, to oni ich dali do radu, aj do štvorstupu ich dali a tak potom. A ešte im kázali, že aby spievali, no im sa spievať nechcelo.

A čo im kázali spievať?

No aby spievali.

Aj začali spievať?

Nie, plakali, lebo aj deti plakali za mamou a zase matka plakala za deťmi, lebo oni neboli celé rodiny.

Hm. A s tými vašimi kamarátmi, ktorí tam boli, mohli ste sa aspoň nejakou rozlúčiť?

Nie.

Alebo...?

Nie, nie, to vôbec nie, to nás ani dva kroky... ani nepustili, nie, nie. Námestie, to bolo obsadené celé takto s gardistami a s Nemcami.

Tak ako dokola to boli nejako obkl'účení?

Tak nejako, ako je teraz to nové námestie, tak tam bolo... nič tam nebolo, ani stromy, to bolo len proste... tam bývali trhy, takže tam bolo holé všetko a tam ich vždycky nahnali a odtiaľ ich potom do lágra viezol... teda hnali. Hnali, doslova hnali.

Ako cez mesto ich hnali do lágra?

Áno.

Oni peši museli tam ísť?

Peši, peši, na most a z mostu dolu a...

A vy ste aj videli, ako ich ženú do toho lágra?

Áno, áno, my sme išli až po križovatku s nimi a zároveň, lebo sme chceli vedieť, no ale keď už išli ďalej, nechceli už nás gardisti pustiť.

Hm. A vy ste vedeli vtedy, že kam ich vedú?

Áno, lebo sme videli, že idú na most. Lebo tam neboli činžiaky, to bolo holé, tam bolo len ihrisko. A cez to ihrisko bolo vidieť, že kade ich vezú.

Hm.

Vedú teda.

A vedeli ste, že aký je to láger?

Vedeli sme.

Že čo to znamená?

Koncentračný tábor, my sme vedeli, dávno sme to vedeli.

Hm.

Dávno, lebo aj nám sa vyhrážali, že nás tam zoberú medzi židov. Že nás vyst'ahujú.

Kto sa vám vyhrážal?

No gardisti seredskí. Zato, že otec nechcel vstúpiť do gardy. Do Hlinkovej gardy.

Hm. A kto... kto konkrétne, spomínate si?

Glaser, veliteľ. Prišiel pred Štedrým dňom k nám a povedal, že keď nevstúpi otec do gardy, takže nás na Štedrý deň vyst'ahujú. No a my sme plakali, pravda, ako deti – „Kam pôjdeme?“ No a potom náš dedko, ten čo vozili toho riaditeľa, voľákovo to vybavili, že teda nás tam nechal. No a mojej babky brat bol tiež gardista.

Hm.

Tak moja babka bola orodovať za nás u neho, že aby nás teda nevyst'ahovali.

Vy ste boli pri tom, ako ten Glaser prišiel k vám?

Áno, áno, aj s puškou došiel, lebo od nás z kuchyne strieľal vrany. Tam boli aga... vysoké agáty, však to tam ešte je, a tam sedeli vrany a od nás strieľal vrany. No...

A čo si pamätáte?

No a môj otec pracoval jednu dobu vo Frankovke a on ho dal odtiaľ vyhodiť.

Tento Glaser?

Áno. Otca dal vyhodiť. No...

A kvôli čomu?

No, že nechcel vstúpiť do gardy. Lebo môj otec robil len sezónne, raz keď bola kampaň v cukrovare, zas keď bola kampaň vo Frankovke, tak tam. Tak do Frankovky sa dostal, on to vybavil a vyhodili ho otca, tak bol bez práce. No...

A prečo ten Glaser tak veľmi chcel, aby vás otec vstúpil do gardy?

Neviem. Trval na tom strašne, strašne na tom trval. Ale pravdepodobne to bolo to, že ten mojej babky brat, čo bol gardista, pravdepodobne on mal v tom prsty, on to nahovoril, aby... Lebo on môjho otca nenávidel.

Takže myslíte, že mu takto chcel poškodiť, že vedel, že váš otec odmietne a...?

Áno, lebo môj... môj otecko bol zo strašne chudobnej rodiny a mamička, oni pravda sa mali v cukrovare dobre, lebo oni mali všetko zadarmo, kúrenie, byt, mohli si vychovať, kukurici si mohli zobrať, koľko chceli, oni aj štyri, päť sviň chovali, husi, kačice, oni sa mali dobre. No a tento babkin brat nenávidel môjho otecka za to, že bol chudobný, že si zobral teda ako moju mamičku.

Hm.

Tak sa pomstil.

A počas tej situácie, čo ste vraveli, že teda pred Štedrým večerom ste videli, ako ten Glaser prišiel ku vám a teda chcel vás odtiaľ vyst'ahovať... čo si spomínate, o čom bol ten rozhovor, pamätáte si?

No on bol povedal poslednú príležitosť že mu dáva, otcovi povedal, my sme boli všetci v kuchyni a on povedal: „Poslednú príležitosť ti dávam,“ tykal mu, môjmu otcovi. „Buď vstúpiš do strany, alebo zajtra ťa vyst'ahujeme!“

Hm.

No.

Takže tak ultimatívne na neho išiel.

Áno, áno. No a my sme plakali, potom mamička sa zobrala a išla za babičkou mojou, lebo oni bývali v cukrovare, a teda plakala veľmi a babička sa zobrala a išla za tým bratom, tým gardistom. A voľajako ho uprosila, tak nechali nás tam bývať.

Hm. A tento Glaser, on bol odtiaľto, zo Serede?

Nie, zo Záhoria, odkiaľsi sem prišiel a on tu mal obchod so zbraňami. Tu mal na námestí obchod.

Hm.

A tak potom on založil tú Hlinkovú gardu, lebo najprv to bola Hlinková slovenská ľudová strana. A on v štyridsiatom druhom založil Hlinkovú gardu.

Hm.

A začal robiť zle židom.

Takže on sem prišiel... teda až po vzniku Slovenského štátu sa prisťahoval?

Nie, on tu už mal obchod.

Či už predtým tu už bol?

Áno.

Hm.

On tu mal ten obchod. On sa tu aj oženil. Sereďanku si zobral. Však potom ju nechal, aj s deťmi a žil s jednou zo Šoporne.

Hm.

Aj s tou mal syna, však ten syn niekde v Ostrave žije.

A on bol prítomný tam na tom námestí pri tom...?

No pravda, však on bol prítomný všade ako veliteľ, pri každej príležitosti on bol.

A bol tam aj ten Hrušovský ste spomínali?

No však ten sa potom nasťahoval do toho ich bytu, s tými ôsmymi deťmi.

Hej, a to ste vraveli, že tam bol pri tých Weissovcoch. A bol aj na tom námestí, keď tam viacero...?

Áno, sereďskí tam boli vždycky, skoro všetci.

Aha. A spomínate si aj na nejaké ďalšie mená?

Paška.

Hm.

Paška. Potom... no... Kopál. Kopál... týchto si tak najlepšie pamätám, lebo to boli surovci prvej triedy.

Čo robili?

Bili ich, s tými pelendrekmi, oni nosili tie pelendrekky. A bili ich... Viete si to predstaviť? Každá rana mňa zbolela, keď som videla.

A vy ste aj videli vtedy, že by niekoho ako odvádzali von z domov, alebo ste už iba videli, ako sú ľudia zhromaždení tam?

My sme len vtedy utekali, keď voľakto prišiel povedať, že: „Zhánajú, zhánajú na námestí židov, zhánajú židov.“ Tak my sme utekali pozeráť ako deti. Že teda koho, aby sme vedeli. No... zo zvedavosti. No a my sme ich všetkých poznali, k nám chodili. Na cintorín. Takže sme ich veľmi dobre poznali.

Takže pribehli ste tam a už ste tam videli zhromaždených ich na námestí?

Áno, áno.

Alebo ste aj videli, že by niekoho ešte brali aj z domov?

Nie, väčšinou sme už vtedy došli, keď tam boli a ako ich bili.

Hm.

Ako im kázali spievať, keď odchádzali. Komu sa chcelo spievať? Keď deti plakali za mamou? Alebo za otcom?

A všetci tí, ktorí tam boli zhromaždení, čo ich brali preč, všetci boli židia?

Áno, áno židia.

A ste všetkých tak poznali z videnia?

Áno, lebo oni väčšinou k nám chodili na cintor (cintorín).

Hm.

My sme chodili aj do synagógy ako deti. No, lebo sme sa s nimi kamarátili, tak sme chodili tam do tej synagógy.

Hej.

Hore boli ženy a dole boli muži a my sme boli šťastní, že sme sa mohli hore dostať, na poschodie. No... takže my sme... za to nám potom nadávali, že sme židia. Že sme tam chodili a kamarátili sa so židovskými deťmi.

Hm. A mali oni aj nejaké označenia vtedy?

Áno, mali. Žltú hviezdu museli nosiť.

Aj vtedy, keď boli na tom námestí?

Áno, všetci, všetci, oni nesmeli vyjsť z domu bez tej hviezdy. A potom nesmeli chodiť do verejných miestností, do kina nesmeli chodiť...

Hm.

Do... napríklad hostinec Kolár, to bol katolík, tam nesmeli chodiť do katolíckych týchto... Oni proste nesmeli chodiť, kde mali katolíci nejaký obchod alebo čo...

Hm.

Lenže voľaktori boli naši ľudia múdri, že teda predali im, ale však väčšinou židia mali tu obchody. S potravinami a s takými najnutnejšími vecami.

Hej.

Aj táto pani Rakovská, čo mi volala, tak jej otec bol tu obuvník, on aj predával obuv, ale aj opravoval obuv. Takže oni väčšinou tu mali obchody. Máloktoľ katolík tu mal obchod. Väčšinou rad radom tu mali oni. No a potom oni boli takí židia, že napríklad ako môj otec, že sezónne len robil, takže išiel s mamičkou nakúpiť a oni im dali, ako sa povie, že na veru (vieru). A keď otec dostal výplatu, tak potom išiel zaplatiť. Ale katolík by mu to nebol urobil. To len židia boli takí, že dali. Katolík nedal, na dlh. Židia dali na dlh.

Hm. Ste vraveli, že nesmeli chodiť ani do kina a že ich teda nepustili ani do niektorých krčiem alebo do niektorých podnikov, alebo obchodov... to boli nejaké oznamy, alebo ako to vedeli, že oni tam môžu...?

To bolo skrz tie hviezdy, oni mali hviezdy... no a na dverách mali napísané: „Židov neobsluhujeme.“

Hm. A čo by sa bolo stalo, keď by tam niekto vkročil?

Ale stalo sa, že večer ich obslúžili.

Áno?

Áno. Nám sa židia priznali, kam chodili si nakupovať. No...

A keby boli išli do kina, tak čo by sa stalo?

Tak nepustia ich. To mal nejaký Horváth, nepustil. Nepustili, nesmel proste. On by možno aj bol pustil, ale bál sa, že dôjde o živnosť. Lebo všade boli tabule - Židov neobsluhujeme - Židom vstup zakázaný, napísané - Pozor žide, Hitler ide!

To boli také nápisy po meste?

Takéto heslá. Áno, po meste boli. No...

A spomínate si aj, že by aj niekto tak na ulici, okrem teda toho násilia, ktoré ste videli už keď oni tam boli zhromaždení... v takom bežnom živote, že by niekde bola nejaká násilnosť alebo nejaké také hanlivé veci, že by ľudia boli pokrikovali?

Tak to bych ani nepovedala. Nie, neboli seredskí ľudia zlí, takýto radoví ľudia...

Hm.

Zlí na židov, lebo takto vám poviem, aj môj otec celý život robil u židov. Celý život. Najprv robil v Drevone, Schulhoff sa volal ten, čo mal Drevonu. Potom robil v Kvitnerovom mlyne, to bol žid. A väčšinou môj otec robil u židov.

Hm.

A nie len môj otec. Nám prakticky dávali chleba židia, katolíkom seredským. Lebo tu bol... väčšinou čo boli obchody a podniky, to mali židia. A nám dávali chleba. Takže my sme im nemali za čo nadávať.

Hm.

Nás oni stravovali fakticky. Môj otec keď išiel, že sme nemali chleba alebo čo, išiel k pánu Reisovi, sa volal, tu mal obchod s potravinami, išiel pre múku bez peňazí. Napísal, keď otec dostal výplatu, odniesol. Ale nehladovali sme, kvôli židom sme nehladovali.

Hej.

No a to som vám ešte chcela povedať, že potom, keď je môj otecko pochovával, tak bolo treba chodiť do lágru s tým papierom podpísať. Tak mňa otec poslal, aby som išla teda ako podpísať, to tam že teda je pochovaný. Hoci nedostal otec za to ani korunu, ale s tým, že ho pochoval. To som tam musela odniesť. Raz som tam išla a som videla na vlastné oči, ako Nemecký kopal tehotnú židovku do brucha. Na zemi... na zemi... ja som prišla domov s plačom, ja som povedala tatíčkovi: „Ja tam viacej nejdem, ja sa na to pozeráť nebudem.“ Tak potom otec tam chodil sám už s tým papierom.

Hm.

Už nechodila som už, ani jeden sme nechceli, ani brat ani ja ísť tam. Takto oni zachádzali so židmi.

A toto v ktorom roku bolo zhruba?

Asi v štyridsiatom štvrtom, treťom...

A to už bolo po tom teda, ako váš otec začal pochovávať...?

Áno. Áno...

Že už teda... po tej situácii, keď váš brat...

Keď ten utiekol, áno, keď mu pomohol utiecť.

Pomohol mu utiecť?

Áno.

Takže potom ako to teda bolo? Židia nesmeli prísť na ten cintorín?

Nie, už nie. Oni dovezli len... to bol voz s takými dvomi... tie byvoly s tými veľkými rohami.

Hm.

To na tom dovezli, postavili tú truhlu k dverám, k tým malým dverám, kade sme chodili my von, a tam ho nechali.

Hm.

A tým pádom už otec aj s bratom už museli sa o to postarať, že vykopali jamu a pochovali.

Hm.

No a raz moja mamička – ako som vám spomínala – prala, lebo však tam na tej fotke je to aj vidieť, vonku, pred kuchyňou sme mali taký betón, však ten je tam. A mamička tam prala na koryte, neboli pračky, ani neboli vtedy... A doviezli tiež mŕtvolu, položili, lebo zabúchali, tak mamička išla a prala. A naraz pozerala a tá truhla sa hýbala. No a mamička išla, zdvihla a tam zo Šúroviec Fleischerov syn, osemnásťročný chlapec, krásny, kučeravý, čierny, tak mamička utekala pre vodu a dávala mu piť. Ona myslela, že žije ešte... No ale bol mladý človek, mladý organizmus sa bránil, tak v ňom už len tie nervy, takže ešte... no žil... nežil, lebo však voda mu vytekala von.

Hm.

Takže... zastrelili ho, chcel utiecť, a tu ako je stanica, bola taká jama, tomu sme hovorili škarpa, a on cez tú jamu chcel utiecť do Šúroviec a tam... či by mu bol niekto pomohol alebo... to už neviem, ale tam ho chytili a zastrelili, v tej jame.

Hm.

To bola taká veľká... teraz tam tu niklovciu rudu tam vozili. To bola taká velikánska, taký jarok veľký... a on chud'atko tade chcel utiecť a nepodarilo sa mu to, tak ho tam zastrelili.

A odkiaľ utekal?

Z lágra, lebo tam bol hneď láger, tam bol múr, on preskočil ten múr a tade utekal a tam ho zastrelili. Zozadu, tuto bol strelený, lebo moja mamička ako mu dvihla hlavu, čo mu chcela napiť... tú vodu mu dať, tak hovorí: „Ježišmária, tu je strelený.“ Tam bol krvavý.

A vy ste tam boli pri tom, vy ste to videli?

Áno, áno, s mamičkou.

A vaša mamička vedela, že aký je to... kto to je?

Áno, my sme ho poznali, že je to Fleischerov syn. No...

A on bol odtiaľto zo Serede?

Zo Šúroviec. Oni tam mali mäsiarstvo.

Aha. To je tuto nejaká vedľajšia obec?

To je blízko, sedem, osem, deväť kilometrov.

Hm.

Takže... oni chodili k nám, lebo tam jeho otec mal pochovaných rodičov u nás na cintoríne.

Hm.

Takže my sme ich poznali.

Bolo viacero takýchto prípadov útekov z toho lágra? Čo si pamätáte?

Keď Slovenské národné povstanie začalo, tak vtedy sa im podarilo poutekať hodne. Voľaktorých pochytili a voľaktorých vrátili.

Hm.

No tých, čo pochytili údajne že sa im podarilo k partizánom dostať.

Hm.

Aspoň čo sme sa dozvedeli. No ale nikto neprišiel, okrem toho jedného, čo mu brat pomohol, tak nikto neprišiel.

A ešte pred SNP vedeli ste o nejakých útekoch?

Nie, nevedeli sme. To bolo strašne prísne strážené, tam boli kol dokola také budy, tam bol vysunutý... to bol... také vysunuté a tam bol Nemec a gardista. V každej tej búdke.

Také strážne budy tam boli a v každej bol jeden Nemec a...?

Nemec a gardista.

A jeden gardista, to ste tam videli, keď ste išli tam do toho?

Áno, áno.

Do toho tábora?

Áno.

Hm.

Teraz tam bude múzeum. Už bol za mnou ten pán, čo tam to múzeum bude mať na starosti, no takže príde sa tiež informovať, že aby som mu porozprávala.

Hej.

Lebo bola som na mestskom úrade pozvaná, teraz ako bolo tie oslavy, tak sa ma vypytoval trošku, tak hovorím, hocikedy, som mu dala adresu, číslo telefónu, tak hovoril, že príde sa tiež poinformovať. Aj tie fotky... ale reku ja vám ich nedám, ja vám ich dám len odfoťiť, lebo tam je moja mamička, môj otec, takže ja... že áno, že on si to len odfoťí všetko.

A vtedy, keď ste boli v tom tábore, čo ste videli takú tú násilnú situáciu, ste vraveli, že bili tam tú tehotnú...

Kopal ju.

Kopal ju, hej. Vy ste mali aj možnosť vidieť, čo tam vnútri v tom tábore je?

Nie, mňa nepustili.

A pokiaľ ste sa dostali?

To... to bola tiež búdka, na vrátnici, tam bola búdka, tam bol tiež gardista a Nemec...

Hm.

No a on zavolať vždycky toho nejakého veliteľa a ten to podpísal. A ja som akurát voľajako tak pozerala na ten dvor, lebo oni chodili, lebo tam boli stolári, nosili tie klady ťažké a hobl'ovali to a čo... A ja som pozerala... A prečo ju bil, prečo ju kopal, to už vám neviem povedať. To neviem.

Takže vy ste od tej vrátnice videli...

Áno.

Na dvor toho lágra, dovnútra, že...

Áno, na ten dvor.

Že sa tam... čo sa tam odohrávalo.

Potom oni tam chovali tie moruše a potom oni chodili, lebo aj my sme mali na cintoríne tú malinu, čo oni chodili otrhávať tie listy, tie moruše chovali z toho.

Hm.

A to vždycky prišli dvaja židia a jeden Nemeč, alebo jeden gardista s nimi. A otrhávali tie listy, to mali také mechy a do tých mechov to dávali.

Prišli ku vám na záhradu?

Áno, tam to otrhávali tie listy.

Aha.

A s tým chovali tie morušovnice. No a hodváb potom oni z toho robili.

A vy ste vtedy vedeli, keď tu bol ten tábor, že teda čo sa tam v tom tábore deje, že sú tam takéto teda pracovné veci?

My sme vedeli, lebo otec... môj otec vedel nemecky...

Hm.

A on... takto vám poviem, že boli tam Rakúšania medzi nimi, tí neboli také, nebudem sa vyjadrovať. Takí zlí, ako tí Nemci, čistí Nemci čo boli...

Hm.

No a môj otec sa rozprával koľkokrát s tými Rakúšanmi, však ten jeden Rakúšan nás varoval, že ten veliteľ povedal, že keď prídu zobrať niekedy v noci tú muníciu, čo sme mali my tam, že jemu nezáleží na päť detí a na rodine, že on nás vyhodí do vzduchu. A ten Rakúšan to žaloval môjmu otcovi. Tak oni keď v noci prišli, alebo dovezli tú muníciu, my sme sa všetci pobrali, mali sme každý uložené šaty už pripravené a utekali sme do krytu. Otec vzadu vykopal kryt do zeme, vyložil to doskami a tam sme čušali pokiaľ neodišli.

Hm. A akú muníciu ste vy mali doma?

No všetko tam bolo, granáty, pancierové päste a takéto veci.

To si Nemci u vás uložili?

Uskladnili.

Uskladnili?

Áno, to bolo plné všetko, navysoko.

Kde ste to mali uskladnené?

Tam, kde ten koč bol, aj v koči bolo napchané, všade. Kolom dokola.

To bol... to ste mali pri dome, to bola taká nejaká...?

Áno, to bola jedna budova.

Budova...?

My hned' vedľa sme mali spáľňu a to keď sme začuli škrabotať, že... to bol takýto veľký kľúč, že nám ho ani nedali, Nemci ho ukradli, zahodili asi... keď sme začuli, že odomykajú, tak už mamička: „Vstávajúte deti, vstávajúte deti,“ a už aj sme utekali. Každý svoje... uchytil svoje veci a utekali sme do krytu.

Hm.

Lebo len stena nás delila. No...

A prečo to tí Nemci mali práve u vás?

Neviem prečo. Lebo takto, vedľa čo bolo, to sa volalo Palestína, a tam bývali väčšinou židia, čo robili v cukrovare. Úradníci.

Hm.

A on tento veliteľ jeden, ten Nemec, tam si spravil nejaké veliteľstvo alebo čo. A raz prišiel k nám a kázal si to odomknúť, no otec mu to odomkol, on to pozeral a hrešil zle neustále, na židov... no a na druhý deň už aj dovezli plné auto tej munície tam.

Hm. Odkedy boli Nemci v Seredi? Pamätáte si?

No od tridsiateho deviateho roku. Voľaktorí ľudia ich vítali zo začiatku. Ale keď videli, že čo robia, veru im hrebienky sklesli.

Hm. Prečo ich vítali, čo si od toho sľubovali?

No sľubovali si veľa moc asi. No ale potom oni mali... na banke mali hlavné veliteľstvo, na Sedliackej banke, a potom začali už aj do týchto súkromníkov bielych voľájakov, či rýpať, alebo čo to už neviem, a veru už potom nadávali na Nemcov naši ľudia.

Hej, čo hovorili?

No tak videli, že im zle robia. On trebárs prišiel Nemec do obchodu, zobral si a nezaplatil.

Hm.

No. A len prišiel do obchodu a prvé, čo sa pýtal, či je žid. „Jude? Jude?“

A keď bol žid, tak čo sa stalo?

Tak už aj išiel na druhý deň preč, do lágra. No... My sme chodili, to bola cukráreň, to mali Rezingerové dievčence, to boli dve sestry, tam sme chodili vždycky na zmrzlinu a už my, že ms eboli zo židovského cintorína nám dala aj zadarmo. A to boli také dve dobré osoby, ani sme nevedeli, kedy ich zobrali, o tých sme vôbec nevedeli.

Hm.

No. No a tam potom začali už súkromničiť. Tam už si potom súkromníci pobrali tie obchody.

A títo Nemci, keď prišli, že sa teda pýtali, ktoré sú židovské obchody, vtedy židia ešte nenosili tie označenia?

Nie, to gardisti im poprezrádzali. Ktorý Nemeц by bol býval vedel, ktorý je žid, keď tu nebýval? To len gardisti zradili. „Ten je žid, ten je žid, ten tam býva, ten tam býva...“ Takto oni pozrádzali tých židov, no a potom už im nariadili tie hviezdy nosiť.

A to bolo zhruba od kedy asi? Spomínate si?

Tak v štyridsiatom treťom, ako ten Glaser nariadil... no... založil tu Hlinkovú gardu.

Hm. A potom už aj v tých obchodoch mali tí majitelia tie hviezdy na sebe? Ako si na to spomínate?

Už nemali obchody, už ich stále brali.

Vtedy už ich brali?

Väčšinou, už ich brali.

Hm.

A už naši potom si brali obchody. No.

Takže brali si tie židovské obchody kto?

No Sereďania. Väčšinou gardisti, alebo rodina ich.

Hm.

No.

A spomínate si aj na také konkrétne prípady?

Áno, spomínam si. Horváth, akurát tomu, čo sme my chodili, Rosingerovi, tak on to hneď... a po fronte...

Resinger mal aký obchod?

Potravinami.

Potravinami.

A hneď si tam on to zobral a po fronte sa strašný komunista hneď spravil.

Hm.

No. Takíto ľudia boli v Seredi voľaktorí, voľaktorí... Voľaktorí nie, Bože chráň, pomáhali židom, ale voľaktorí nie.

Hm.

Nejaký pán Stoklas, ten to zaplatil životom, to bol pekár, schovával židov. Vtrhli tam, ten býval tu blízko, vtrhli tam...

Hm.

Ale že bol zradený, údajne.

Vtrhli k nemu a čo sa stalo?

Vtrhli k nemu a postrieľali, aj jeho pani Stoklasovú zobrali, aj jeho pána Stoklasa, aj teda tých, čo tam našli a že ich údajne postrieľali. Ale kde nevieme.

Kto ich postrieľal?

Nemci.

Nemci?

Nemci.

A o tomto ste sa ako dozvedeli, odkiaľ?

Od gardistov. To už potom tej mojej babičky múdry brat potom poprezrádzal. A moja babička tá sa s ním potom už ani nerozprávala, tá napľuvala na neho, že či sa nehanbí, no...

A bola tu aj Hlinková mládež v Seredi?

Áno, boli, ale málo. To len tých, čo boli v Hlinkovej garde, tak keď mali deti, tak tí. Ale desať, dvanásť, viac ich nebolo. A viete, vyzývavo ich dovezli v nedeľu do kostola, na predok si museli postávať...

Hm.

Za tou ohradou ako generáli tam stáli. Nebolo ich, ale dvanásť, trinásť, viac ich nebolo.

Hm.

No...

A ako sa správali?

My sme sa ich nebáli, lebo to boli naši rovesníci. Lenže aj oni asi také nechceli veľmi ísť do tej gardy, len otec, alebo mater ich nahнала... určite. Oni nechceli, tie deti, lebo však si pamätám, že my sme sa s nimi hrávali a hovorí: „Čo si, ja ti tie pančuchy vyzujem...“, lebo oni mali také pančuchy biele. Reku ja ťa z tých pančúch vyzujem. „Keď mi to mama kázala...“

Joj, oni museli chodiť takí nejakí...?

Áno, áno, v tej uniforme, no tuto...

Povinne v uniforme?

Mali odznak HG a slovenský znak a tak, museli chodiť. No...

A vy ste mali takých nejakých spolužiakov v škole?

Nie, ja som nemala, nie, nemala som. Nemala.

A počas Slovenského štátu v škole ste sa nemuseli učiť nejaké také pesničky režimové gardistické alebo...?

Nie, nie.

Alebo básne? Alebo niečo podobného?

Nie, nie, nie. Nie, nie. Práve naopak, my sme sa pred každou hodinou, alebo začiatkom teda hodiny, museli modliť.

Hm.

Alebo spievať hymnu slovenskú, lebo v tridsiatom deviatom zostali sme Slovenský štát samostatný, tak „Hej Slováci“ sme museli spievať. Ale nikdy, proti židom nič, nenašiel sa nikto.

Hm.

Že by bol býval od nás vyžadoval, nie. Nie.

A učiteľ... ste hovorili teda, že za Československej republiky tie učiteľky, keď sa vám posmievali, že ste židia, takže ich tak nejakto teda...

Potrestali.

Aj potrestali?

Áno, dala... potrestala ju, to bola moja spolužiačka, Klára Sklenárová sa volala, však ešte žije, a tá musela ísť do kúta potom, lebo mi nadávala: „Židovka.“ Ja som sa potom prihlásila, som povedala, „Pani učiteľka, prosím vás, Klára sa mi posmieva, že som židovka.“

Hm.

No ale dala ju do kúta.

A potom za Slovenského štátu, počuli ste niekedy, že by učiteľky alebo učelia sa nejakto vyjadrili k tomu, že čo sa stalo, alebo čo sa dialo so židmi, aké zmeny nastali a takéto veci?

Nie, nie, to nie, to sme... nikdy sa to nespomínalo. Každý sa bál o chleba viete, vám poviem tak. Lebo niekedy sa stalo, že trebárs mali sme... no už som chodila na druhý stupeň... že mali sme telocvik a normálne tam vtrhli gardisti s Nemci do telocvične a kontrolovali nás. Ale prečo – začo neviem, nás kontrolovali. Mňa učila telesnú nejaká pani učiteľka Špigeriová, to bola veľmi... ona bola taká športovkyňa, slobodná, veľmi príjemná osoba. A ona ostala vyvalená. Pravda, vtedy už sme sa hanbili, dievčence staršie už sme boli, dvanásť rokov, trinásť, tak sme boli len v krátkych tých

galotkách, tak veru aj ich vyhnala. Povedala, že teda to sú dievčence, lebo my sme samostatne mali telocvik... telesnú, my sme nemali s chlapcami telesnú, už keď sme boli na druhom stupni.

Hm. A čo od vás chceli, keď tam prišli?

No tak vbehli tak ako najatí, neviem prečo. Alebo aj do školy, na druhom stupni keď som bola, naraz nastal na chodbe krik a gardisti s Nemcami... Či mysleli, že tam schovávame nemecké... židovské deti, to už neviem.

Hm.

Len vždycky išli za riaditeľom, nejaký Minárik, riaditeľ bol, veľmi príjemný človek... a hneď išli do riaditeľne. Tak vyzvedali, či asi medzi nami nie sú židovské deti.

Hm. A v kostole, keď napríklad prišli tí z tej Hlinkovej mládeže...?

My sme si z nich posmech robili, my sme šuškali: „Dáš tie pančuchy dole!“ „Dáš ten odznak dole!“ Lebo oni mali tuto ten odznak, Hlinková mládež. „Dáš ten odznak dole!“

A farár ako na to reagoval?

Čo mohol robiť? Báľ sa tiež o chleba chudák.

Takže nevyjadroval sa k situácii?

Nie, nie, vôbec nie. Nie, on im zavelil ten najstarší čo bol, taký osemnásťročný, zavelil, otočili sa a išli preč po omši. Tak ako prišli, tak aj odišli. Ľudia sa na to hnevali, lebo my sme im zle robili, my sme im šuškali, nadávali sme im. No... hnevali sme sa na nich.

Ste spomínali, že... vrátim sa teraz k tej vašej situácii alebo k tomu vášmu životu. Váš otecko teda bol na tom cintoríne, pochovával, vraveli ste, že vám tam prinášali tie truhly, potom už teda iba... oni sami už nepochovávali, iba otecko pochovával.

Áno.

Ako často asi zhruba, spomínate si? Že ste teda mali tam tie truhly s tými telami?

No bolo ich dokopy asi štyridsaťdva. Lebo tridsaťdeväť bolo v radoch, prvý, druhý, tretí rad, a traja boli zvlášť. Lebo tam už nebolo miesto, lebo naši tam mali vzadu ako sa povie pole, rolu, tam sme si zemiaky dorábali a fazuľu, kukuricu. Tak potom ich tých troch pochovali na druhú stranu. Tak štyridsať dva ich bolo.

Hm.

Ale ani jeden prirodzenou smrťou nebol pochovaný, ani jeden. Každý bol strelený.

To ste podľa čoho vedeli?

No lebo sme pozerali. Otec už vedel.

Pozerali ste sa dovnútra, hej?

No lebo tá truhla nebola zatľčená. To bolo len položené veko na to, boli neohobľované dosky, a otec pozrel a už vedel.

Takže štyridsaťdva vám takto priniesli zhruba za aké obdobie?

No tak asi za dva roky to bolo.

Hm. A toto hovoríme o ktorom období, tisícdeväťstoštyridsať...?

Tri...

Tri až štyri?

Štyri... potom už keď teda Slovenské národné povstanie začalo, tak už nebol láger taký plný, lebo im sa podarilo hodne utiecť. Hodne sa im podarilo utiecť.

Hm.

Ale potom ostali ako diví, aj gardisti, aj Nemci, ako diví zostali.

Čo robili?

No tak zle im robili. Potom ich naložili a odviekli do Osvienčima. No...

Tých väzňov z tábora?

No a to v noci sme počuli, v noci ich... lebo tam si dali spraviť koľajnice, až k lágru...

Hm.

Boli koľajnice a v noci ich nakladali. A to krik a plač... to sme... vždycky otec vyšiel von a hovoril: „Počúvajte, počúvajte, už zas ich nakladajú.“ Lebo neboli tam tie vežiaky, to tam nebolo, neboli stavby, takže to bolo všetko holé, to bolo strašne počuť.

To bola asi aká vzdialenosť do toho tábora?

No od židovského cintorína takto vzdušnou čiarou... čo ja viem... tri kilometre?

Hm. A to bolo tak počuť na tri kilometre?

No strašne, však tam neboli žiadne činžiaky, nič, domy tam neboli. To bolo holé všetko, akurát len Palestína vedľa, tam. A to všetko bolo holé, tam nebolo jedného domu, ani činžiaku, nič. Len potom náš cintorín bol a potom bol ten láger... láger.

Hej.

Takže to všetko bolo počuť. A moja babička, už oni potom sa už odsťahovali z cukrovaru, si postavili tam, oni bývali strašne blízko. Oni hneď za... ako boli koľajnice, tak za koľajnicami pri stanici bývali. Oni hovorili, že to bola strašná vec, že oni...tí plakali, ale že oni plakali doma.

Hm.

Že ako strašne kričali, plakali tie deti. Lebo ich trhali, jedného dali do jedného vagóna, druhého do druhého vagóna, oni ich nedávali spolu. A oni sa ťahali, že jeden druhého. No...

A koľko nocí to asi tak trvalo, koľkokrát ste to počuli?

Než ich všetkých nevyhnali, než ich nedali všetkých, než neprišla fronta. Než neprišli Rusi.

A tak zhruba možno, ako si na to spomínate?

Tak to trvalo dva, tri roky. A noc čo noc. Voľaktorých dovezli a voľaktorých odviezli, viete, oni ich menili.

Hm.

Oni ich nenechali jedného tu päť rokov alebo štyri roky. Nie, oni ich menili. Oni dovliekli... na nákladnom aute dovezli voľaktorých, bez plachty bez všetkého a voľaktorých zas už v noci brali do lágrov... do Osvienčima. Väčšinou boli v Osvienčime.

Takže vy ste to zhruba po ten čas tých dvoch, troch rokov takto noc, čo noc alebo teda...

Počúvali.

Občas počuli, že...

Áno. Moja babička to aj videla všetko.

Ona to aj videla.

No.

A vy ste tiež videli, ako by niekoho privádzali alebo odvážali?

Nie, nie, nie. To sme len, čo sme na námestí videli.

Hm.

Tých našich seredských. My sme ne... oni to väčšinou v noci robili.

Hej.

Potom mali už aj psov, so psami chodili, hľadali, keď sa im voľačo nevidelo, tak behali po Seredi, so psami hľadali.

To ste videli, ako behajú v noci so psami?

No áno, však sme chodili do mesta na nákup, tak sme videli.

A Nemci s tými psami chodili?

Áno, Nemci, Nemci.

Hm.

Nemci. No gardisti nie, Nemci.

Hm.

Naháňali... a v noci, keď ich... Bože môj. Plač, krik, štekot. To bolo strašné voľačo. Strašné voľačo, koľkokrát tatíčko náš vyšiel von hovoriť: „Počúvajte deti, ako je to počuť strašne,“ no... Tak už ich vezú, lebo sme vedeli, že len na vagóny, a do tých svinčiakov takzvaných ich natrepali.

Hm.

Nič len také, že také... to naša babička len videli, také dosky dali a po tých doskách ich tam hnali, ktorý padol, takže kopol do neho ten Nemec. No...

A vy ste vedeli, kam ich vtedy berú?

Vedeli sme, lebo nám povedali tí, čo chodili k nám na cintorín na tie moruše.

Hm.

Tak tí nám povedali. Už nám zobrali toho, už nám zobrali kamarátov, už nám zobrali odtiaľ voľakoho, lebo tam sa klobúky robili, tam stolárska dielňa bola, tam morušovnica, tam kde robili tie vlákna, takže každý... to väčšinou ženy robili, tie vlákna. A už tí, keď došli, tak nám povedali: „Už nám zobrali... Už zaiste pôjdem zajtra... Už zaiste ja pôjdem zajtra...“ tak lamentovali chudáci.

A vedeli ste, že idú do toho Poľska, že idú do toho Osvienčima?

Oni nám povedali, že...

Oni to vedeli, že idú do Osvienčima?

Vedeli, voľakto im musel povedať, len z tých Nemcov, alebo z tých gardistov.

Hm.

Oni vedeli. A však aj ten film, čo je, to je vidieť, to dávali, že zo Serede išli všetci do Osvienčima.

A aj myslíte, že vedeli, že čo ich teda čaká?

To asi nevedeli, pochybujem, pochybujem, že to vedeli.

A vy ste mali takú vedomosť, že...?

Oni povedali, že do roboty, že buď do Nemecka, alebo do Poľska.

Hm.

„Arbeiter,“ robiť, no. Môj otec sa vyprával koľkokrát s tými Rakúšanmi. Tak tí povedali, že do pracovných táborov. Že ich berú.

Hm.

Prosím vás...

Môžeme teraz zastaviť na chvíľku.